

Att Hans Andersson har valt att endast återge delar av de upplysningar som finns på själva skillingtrycken är mycket olyckligt, eftersom visorna har berövats viktiga delar av sina kontexter. Här saknas genomgående eventuella förlag och tryckorter. Jag finner t.ex. en visa om "den olycklige chauffören Frans Söderberg" (s. 166) som togs av livet på Danska vägen. Jag känner igen texten och vet att den utspelar sig i Göteborg, men ingenting berättar om detta, eftersom det inte heller finns någon kommentar som vägleder läsaren. Detta gäller flera visor. Efter två texter omkring "mördaren Viktor Götes sista och uppriktiga självbekännelse", ger Andersson en längre kommentar och berättar att mördarens mor var ogift, hans far var okänd och menar vidare att texten visar "vad det blir av en människa som från barndomen är i avsaknad av uppfostran och det förmildrande inflytande, som den moderliga omvårdnaden utövar på den naturliga råheten" (s. 118). Eftersom själva vistexterna inte nämner något om detta undrar läsaren om det är en upplysning som Andersson själv har hämtat från en utelämnad introduktion i skillingtrycken eller ren spekulation, då kommentaren inte heller ger några vidare referenser. Jag saknar också en sammanfattande diskussion, där läsaren, efter att ha tagit del av alla dessa människoöden, kunde följa Hans Anderssons tankar om t.ex. skillnaden mellan manlig och kvinnlig brottsidentitet.

Varför vissa visor lämnas okommenterade framgår inte? Läsaren får i en del fall ingen som helst orientering i brottens bakgrund och visornas sammanhang. Det gör att flera av dem är svåra att förstå. Efter texten om giftmorden i Sillbodol finns en mycket kort kommentar, där Andersson skriver att prästen enligt sången misslyckades med att begå självmord. "Han kom emellertid aldrig att avrättas, eftersom ett senare självmordsförsök lyckades" (s. 124). Den referens som finns i en fotnot på samma sida säger att Andersson fått dessa uppgifter "enligt samtal med Martin Bergman". Eftersom mordet i Sillbodol hör till 1800-talets mest kända och omskrivna brott är det för mig obegripligt att Andersson inte har formella referenser och ger läsaren en ordentlig bakgrundsbeskrivning till visorna. En kort biografi över prästen Anders Lindbäck, skriven av Anders Edestam, finns t.ex. i Karlstads stifts *Herdaminne*, del 4 (Edestam 1970).

Hans Andersson verkar framförallt vara intresserad av kriminal- och mentalitetshistoria och har endast i mycket ringa omfattning tagit del av den forskning som tidigare har undersökt svenska skillingtryck och den däri ingående viserepertoaren, med vilken denna

samling hade kunnat lyftas avsevärt. Han hade kunnat få en annan förståelse för denna genre och för visornas tillkomstsammanhang. Eva Danielson vid Svenskt visarkiv har t.ex. undersökt bröderna Chronwalls skillingtrycksproduktion omkring förra sekelskiftet. Genom sitt "Svenska Visförlaget" dominerade de under ett kvarts sekel skillingtrycksmarknaden i Sverige. Tillkomstsammanhangen för ett par av de skillingtryck som finns med i Anderssons urval är också närmare undersökta av i Danielson, som bl.a. beskriver hur visorna skrevs och gavs ut, upplagor, tryckning, försäljning och kundkrets. Danielson berättar att inte mindre än 20 visor skrevs om ångbåtsmördaren Nordlund, varav fem av dem av Jöns Chronwall själv (Danielson i *Sumlen* 1981). I Anderssons samling återges tre visor om Nordlund, hämtade ur samma skillingtryck, men som lämnas okommenterade och utan inledande upplysningar.

Visor om brott och straff utgör en spännande del av skillingtryckens repertoar, som skulle kunna berätta mycket om människors sätt att tänka, men denna samling lämnar många frågetecken efter sig. Boken ingår som nummer 2 i skriftserien "Svenska visor". Den första delen kom ut redan 1949–1955, därför är det extra olyckligt att del två, som har låtit vänta på sig så länge, inte uppvisar djupare kunskaper omkring själva visorna.

Annika Nordström, Göteborg

Revival and Communication. Studies in the History of Scandinavian Revivals 1700–2000. Arne Bugge Amundsen (red.). Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 49, Lund 2007. 175 s. ISBN 91-89515-14-5.

Sedan 2001 träffas regelbundet väckelseforskare från Norden till konferenser. Den första hölls i Åbo, den andra 2003 i Fredrikstad och den tredje i danska Christiansfeld, herrnhutarnas centrum i Norden. Det mesta som avhandlades i Fredrikstad föreligger i tryckt skick i volym 49 av Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis med Osloprofessorn Arne Bugge Amundsen som redaktör. De åtta bidragen har samlats under rubriken *Revival and Communication. Studies in the History of Scandinavian Revivals 1700–2000*.

Efter en inledande essä av bokens redaktör följer föredragen i huvudsak i kronologisk ordning. Fem av bidragen representerar väckelseforskningen i Sverige, ett vardera Danmark, Finland resp. Norge. Som framgår av bokens titel är samtliga bidrag publicerade på engelska.

Daniel Lindmark, professor i historia och historiedidaktik i Umeå, uppmärksammar i sitt bidrag tre extatiska väckelser i norra Sverige under 1770- och 1780-talen, dels kring Fredrik Thingvall i Nederluleå, dels kring Nils Wiklund i Överluleå, dels ock kring Mårten Thunberg i Lillhärdal. Liknande rörelser uppstod även i södra Sverige, vilka dock inte berörs i Lundmarks analys.

En betydande roll i den allmänna debatten kring dessa väckelser spelade den dåtida medicinska vetenskapen, varom Lundmark utförligt skriver med internationella utblickar, bl.a. om entusiasm som sjukdom, ibland av smittsam karaktär. Ur kommunikativ synvinkel ansågs budskapet falskt, liksom de metoder som användes ifrågasattes.

Under det följande decenniet upplevde den norske bonden Hans Nielsen Hauge sin kallelse, ”en upplevelse av djup extatisk och övernaturlig karaktär”. Fram till sin död 1824 för han vida omkring och predikade sin pietistiska trostolkning, vilket ledde till grundandet av en särskild falang inom den norska kyrkan.

Förutom genom muntlig förkunnselse spreds Hauges budskap genom brev, såväl till enskilda som till gemenskaper, samt tryckta skrifter, vilka Arne Bugge Amundsen analyserar i sitt bidrag. Särskilt uppehåller sig författaren vid otryckt brevmaterial till och av Hauge, som enligt Amundsen fyller ett ”kommunikativt vakuum”.

Det intressanta med denna korrespondens är hur Hauges tryckta skrifter togs emot av hans sympatisörer. Vidare får man ett begrepp om hur Hauges budskap vidarebefordrades från person till person liksom uppgifter om ”fiender” till det av ledaren framburna budskapet. ”Brev och böcker bidrog till inklusion och exklusion, kommunikation och kontroll. Användningen av tryckt och otryckt material bidrog till att skapa en rörelse.”

Uppsalaforskaren Cecilia Wejryd disputerade på en avhandling om väckelsen kring Erik Jansson från Biskopsskulla i Uppland och hans Bishop Hill-koloni i USA. I sitt bidrag redogör hon för hur denne sektledare kommunicerade med sina anhängare, vilken ställning han gjorde anspråk på och hur han använde sig av bibliska citat i sin korrespondens.

En annan väckelseledare var Lars Levi Laestadius. Han verkade i norra Lappland och grundade där missionskolor, vilket Åboprofessorn Sölve Anderzén forskat om. Han jämför dessa skolor med de skolinrättningar som Svenska Missionsällskapet hade längre söderut. De förra karakteriseras av författaren som ”gnistor som tände väckelsens eld”, dvs. inrättningar som bidrog till evangelisation och spridande av Laestadius trostolkning.

Kurt E. Larsen gör i sitt bidrag en genomgång av dansk väckelseforskning och påpekar hur mestadels de inomkyrkliga rörelserna stått i fokus, framför allt genom forskare som Lindhardt och Thyssen, men att de utomkyrkliga rörelserna kommit i bakgrunden. En förändring har dock skett under det senaste decenniet genom att Elith Olesen uppmärksammat inflytandet utifrån, främst från anglosachsiskt håll. Larsen presenterar sålunda Olesens närmare tusensidiga avhandling om amerikanskt-engelskt inflytande på danskt kyrkoliv, en undersökning som utgör en värdefull och nödvändig komplettering till detta i dansk kyrkohistorisk forskning dittills åsidosatta forskningsfält.

Kyrkohistoriskt helt nya infallsvinklar får läsaren genom Hans Andreassons mycket intressanta artikel om den vikt som rockmusiken haft som kommunikationsmedel inom svensk frikyrklighet sedan 1970- och 1980-talen, ett avsnitt av stort värde inte minst för religionssociologer och religionsetnologer.

Sången och musiken har alltid varit av stor och avgörande betydelse som kommunikationsmedel inom olika väckelserörelser. Den karismatiska rörelsen med bl.a. Jesus-folket, en kristen hippie-rörelse, och framväxten av en kristen musikindustri förändrade dock väsentligt situationen. Artister som exempelvis Andrée Crouch och andra gjorde intåg på kyrkans estrader med en helt ny stil, inspirerad av amerikansk ungdomskultur i klädedräkt och uttrycksätt.

Författaren analyserar först fyra musikgruppers produktion, två amerikanska och två svenska. Gruppen Petras sång och musik var fokuserad på kamp mot ”världen, köttet och djävulen”, Resurrection Band på världen, samhället och familjen. Den senare gruppen med anknytning till Svenska Missionsförbundets systerkyrka i USA Evangelical Covenant Church och dess utbildningscentrum North Park College i Chicago anlade i sina texter alltså ett mera socialt perspektiv.

De två svenska grupper som behandlas är Jerusalem och Leviticus. Jerusalems tredje skiva karakteriseras som ”aggressiv”, de senare är fokuserade på ”segern över djävulen”. Leviticus har motiv som är hämtade från Bibeln med bilder och symboler för kristet liv.

Under 1980-talet uppfattades denna musikstil på olika sätt inom svensk frikyrklighet. Inom Pingströrelsen tog man genom tidningen *Dagen* 1983 avstånd från den som satanisk och förknippad med drogmisbruk. Svenska Missionsförbundets dåtida organ *Svensk Veckotidning* intog en annan ståndpunkt. Inom detta samfund argumenterade man mot de kommersiella intressena, men

däremot inte mot de uttrycksätt som kom till användning. ”Problemet var inte musiken i sig själv utan texternas banalitet och tendensen att göra musiken till ett affärsobjekt som vilket annat som helst.”

Hans Andreassons bidrag utgör en bra början till ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt, där väckelse- och samfundshistoriker kan samverka med musik- och mediaforskare, litteratur- och ekonomihistoriker, sociologer, etnologer och beteendevetare m.fl. Det skulle utan tvekan vara ett ”projekt i tiden”, väl värt att satsa på.

Boken avslutas med ett par mera ”udda” bidrag. Det första presenteras av religionsetnologen Katarina Lewis och är, som redaktören skriver i sin introduktion, ”en kritisk och personlig pamflett”. Hon gör en genomgång av hur några religiösa ämnen tagits upp i media under de allra senaste åren, framför allt med utgångspunkt från en intervju med förre ärkebiskopen K G Hammar, i vilken han gav uttryck för en mycket personlig trostolkning, och den mediadebatt som följde.

I bokens sista bidrag ställer Anders Gustavsson frågan huruvida tillhörigheten till en väckelserörelse påverkar valet av texter och symboler på gravstenar. Undersökningen som är regionalt begränsad till Bohuslän i Sverige och Østfold i Norge, visar bl.a. att kristna texter och symboler som ”Gud”, ”Jesus” och ”Herren” samt referenser till Bibeln liksom motiv som änglar och uttryck för återförening efter döden är vanligare i Norge än i Sverige.

Som framgått innehåller rapporten från väckelseforskningskonferensen 2003 ingalunda ett homogent material, även om kommunikation är det genomgående temat. Några av bidragen är framåtsyftande i så måtto att de ger incitament till forskningsuppgifter av tvärvetenskaplig karaktär, inte minst gäller detta när olika kommunikationsmedel tas i anspråk, i detta fall i väckelsens tjänst.

Göran Åberg, *Bankeryd*

Plats som produkt. Kommersialisering och paketering. Richard Ek & Johan Hultman (red.). Studentlitteratur, Lund 2007. 294 s., ill. ISBN 978-91-44-04598-6.

Platser är väl ställen man befinner sig på. En del platser är mer välbesökta än andra och på sådana brukar pengar byta ägare. Kommersialisering gör något med dessa platser. De marknadsförs med särskilda argument som får oss att rikta blicken mot vissa egenskaper och bortse från andra. De utses till turistmål och ges alltmer prägel av ett slags produkt.

Detta förhållande är utgångspunkten för antologin

Plats som produkt, redigerad av kulturgeograferna Johan Hultman och Richard Ek. Tillsammans med övriga författare – samtliga är knutna till Lunds universitets filial Campus Helsingborg – skriver de om olika sorters platser och vad som händer med dem när de blir föremål för ekonomiska intressen.

Poängen med den här boken är att platser inte har någon fast kvalitet utan att de skapas om och om igen beroende på vad vi människor gör med dem. Eller som redaktörerna formulerar det, platser utformas alltmer som ett resultat av kommersiella transaktioner. Platser blir alltmer produkter. I denna mening äger inte platser inneboende egenskaper. De skapas via ekonomiska förutsättningar men också genom mentala föreställningar, t.ex. genom reklam och massmedia.

Infallsvinklarna i boken är många. Vi kan bl.a. läsa om kommersialiseringen av homosexuellt präglade stadsdelar, om hur ett museum bidrar till att påverka stadsdelen District Six i Kapstaden efter apartheid, om hur evenemanget America's Cup kan ses som ett tecken på en kommersialisering av Malmö som stad eller hur blåsiga platser blir en handelsvara i exploateringen av vindkraft.

Ett par artiklar behandlar turismens sätt att styra hur man ser och rör sig på särskilt attraktiva platser. Etnologen Katarina Saltzman skriver om hur svenska skärgårdar marknadsförs som rum för rekreation, upplevelser och drömmar om det goda livet. Hon visar bl.a. att skärgården knappast är ett enhetligt begrepp och att den nyttjas på många olika sätt av olika människor vid olika tidpunkter.

Företagsekonomerna Szilvia Gyimóthy gör en bra analys av hur marknadsföringen av hotellrum har gått från 1970-talets fixering kring teknikaliteter som temperaturreglering, ventilation och luftkonditionering till dagens fokus på individualisering och personlighet. Gyimóthy pekar på hur hotellen använder en sorts koncentrerad hemkänsla i försöken att producera en personlig privatsfär kring gästen.

Alla dessa ingångar till kommersialisering av platser är fruktbara och intressanta. Betydelsen av vad en plats är eller blir påverkar hur vi ser på oss själva och andra. Identitet är ju bl.a. starkt knuten till plats.

Som introduktion till temat fungerar boken ganska bra, dvs. om man delar redaktörernas och några av medförfattarnas uppfattning att samhället i allmänhet och platser i synnerhet definieras utifrån nyliberala och kommersiella perspektiv, som om det inte skulle finnas andra sätt att se på platser. Redaktörerna Ek och Hultman